

על כתבי ז. י. אנכי

אצל אנכי אני רואים את מושגי שפת הנייקה הרוחנית במעלי התאוצה שבעם את היהודים שעליהם גופל האור יאמר... הרים ובהיים בלשונו של פריץ. לא אל האנשים היחידים והגדולים, לא אל הש" עות היחידות הגדולות נשא עיניו בעל "ר" אבא". הוא מראה לפנינו את רמת קר המשנה של שלמות יהודית בעיניה...

שלימות יהודית! — עדין נב זה גופל כצליל רח בתחום שלטון בית מדרשו של מגדלי; עדין רבים מהם האנשים העבד רים הרואים במושג זה כעין מינות כלפי ארץ ישראל החדשה. כאילו אך ההשקפה המגדלית על העבר היא המוזהב הכשרה לטובת דור המוקמה והולכת; כאילו "שלשלת הוהב" של פריץ אינה עשויה להעלות תולדות חדשות וצדורות; כאילו ר" שלמה נבי ויחזקאל גומביני של שלום עש פסול על במשפחה, וכך פישקא וגודל ושכמותם זכו להיות אבות גוני ארץ ישראל ומכונניה! פליאה עד כמה רחוק מאהנו האמת הפשוטה, כי נקל להפוך רב עבר לזהב עתיד מלתפוך פטר לת לזהב!

על כן נחזיק טובה לסופר שביצירתו נצח זהב בזהב ושירת, לפנים בישראל. נשקפה אצלנו אל שירה חדשה בישראל. אנכי הוא הסופר הזה, שעם אחרוני צלילים של עולם יהודי ברפות ימנו הביא לנו גם ראשוני צלילים מזהמת הארץ, ב"אר צנו" — אחד הספרים הראשונים על הכפר העברי בארץ — נארגו ביד אהבה חושבים רבים של היותנו המהודשת; "כפי דעת תמה ורבת כוונה כאחת. אידיליה מעוטרת סגנות מעברים, בגורה ורוך, ימים בשדות ולילות בגורן, וחסד הקשר ואומץ הקשר שחיושו האנשים האלה עם אדמת ברתם. וכי אלה זיקוק מספר זה הרגשה חריפה, על האנשה מתחת והשמים ממעל שומרים עדיין את סודם העתיק. הנארגות מתחת שמי הלילה הגבר הים והעמוקים אמונות חדשות? המתנגד עות האנשים העתיקות בעמקים ועל ההרים לגביאיהם ולמשפחה? הכפר הצעיר עודו מעולף כל חיךהסגולה, כל שגיאות ההוד וחסד אשר בצמד מלות הפלאות ארץ ישראל.

פרישת "ר" אבא" ו"ארצנו" בכתבי סופר אחד היא בעלת משמעות חשובה. שני הדברים הגלביים האלה הם מן הסוג המכונה רומאנט. ואכן נמשך כאן צינור לפרוץ מן הרומאנטיקה של העיירה החב"יית אל הרומאנטיקה של הכפר העברי אשר צמח ביהודה. ולביקורתו הארצישראלית של "ר" נתום המקופלת לו בהרהור-חמדי אחד: "ארצנו שלום, ארצנו שלום, ארץ ישראל" — לא קשה להכיר בלגלול דבי קוה הישנה של ר" אבא ואפילו אותו סופר שאומר אצל אנכי במקום אחד (במחזה "בית") — "אחדות העבודה" היו (1930); באמצע הלילה אני עונה את מטי ואת קירות הצרף ורק החוצה... לארץ ישראל... אין בי כוח להכיל את אהבתי לארץ ישראל... — יסודו של ר" אבא בו כי חוק הפיסיקה על לגלול אנר גיה מצורה לצורה קיים גם בהיסטוריה, ולחם הדורות כלפינו הוא הלך כמכוננו תבנה ותכונן ארץ ישראל החדשה.

יש אצל אנכי מחזה סמלי נאה: "טווס נהב" (בנסת"ו תרפ"ח). מעשה בנערה צעירה ובת טובים שבה להתארס במשך פחה של מוכרי עפר, ושיר על טווס זהב בפיה. והאצלה פלאית נאצלה מעם האורחת על כל סביבותיה, ורונן חדשה, רוח נבונה, לבשה את מארחתה המגושמים וכעין שכנית זה ירדה על הכית כולו. אך משנאלצה הנערה לעזוב את הבית, פשט הבית את מעטה החג והאנשים שבו לצרות-עינם ולקטטותיהם הקטנות והכל חזר ליושנו — יושן של תולין.

כאן נתונה תמצית של אנימאמון אנשני. אפילו המסופלים ב"עטרן" של החיים, יש שפוקדם טווס זהב ושופך עליהם כל עונתו וחמרתו. אפס שונים מהם טוסי הוהב, — דור ודור וטווס והבו. והיפה והקיים שבכתבי אנכי הוא שכתב על אנשים, שטווס זהב למינהו מרחף עליהם, בלשון החולין של הספרות קוראים לזה רומאנטיקה.

א. קריב

להרחח אבק החיים מעל הנפש גם האבוב זכר הסתיו, זה ברוחו וזה ברוחו, באו אל האדם מישראל לגעור ולעוררו, וצו שניהם היה שמעו ונעשה.

לא אהה הוהר עידן הפסח היהודי הבא עם רוח אביב. והנה מוליכנו אנכי עם הרוח האחרת, הנונה והנעומה מהברתה. גם פה, היתה רוח אחרת מסכיב, והרוח הוהר עוטפת כל נפש למן יושב בית המדרש ועד הרוכל המחור על הכפרים.

העיירה היהודית נעשית יהודית משנה, נעתקת אל ציר נפשה. וראוי להעמיד, כי יהודי העיירה אצל אנכי אינם בדלים מהיקום אשר מסביב, כמחוקק ומקובל עלינו. אנשיה צופים פני הטבע הסובבם מעברים, ומאוינים הם לשיחת רוחות ודשאים ואילנות לפי דרכם. הטבע מקבל בנפשם פירוש יהודי, את נשמתם הם משאילים לו. בתפיסה העממית הלוח לא היקום המסתיו משרה עצבות על הלב, אלא על שניהם יורד כובדיראש ממקור אחר. ממשמש ובא יומדין לכל באי עולם, ומחור כך מתגבר רגש האהבה לא רק בין אדם לחברו, כי גם אל שאר יצוריו של הקב"ה. ושיחות מופלאות שומעים כחלי ביה"הבנסת מפני יהודים וקנים לעת אלול ביה"השמשות. הנה מספר אחד על קנה שקובל לפני חכרו שהוא מכמיש והולך ואפשר שלא יזכה ליום הזיך. יצאה בתיקול ואמרה: קנה רך, עשב השה, ושמעה תלוותך, אני משלך עליך עלה נוכל מעץ. תתני יחס לך ותתני.

ועם כל ברואי עולם תבוא לפני ליום הנו"ן. כמה שירת שבע יהודית, הרצופה רחמים על כל הברואים, בפרק שירה קטן זה שהביא לנו אנכי מפני העם.

הרוח החדשה שלבשה את ז. י. אנכי ב"אלול" הגיעה לרומה ב"ר" אבא" שלה. המספר כאילו הניח פה את החרט מידו ורשת הדיבור ניתנה ליהודי מדור ישן עצמו, שיהא מדבר בעדו ובעד דורו, חסיד הוקן ר" אבא, המספר והולך איך היו הדברים לפנינו, איננו חכמי-חרישים במלאכת הספור, הוא מתלהב יותר משהוא מדבר, אבל מפיו שרים זורות את שירה חייהם; מפיו הם מספרים, איך היה פתוח לפנייהם מקור לאיכות המשקה את הנפש והפרינה ומרוממה כאהה. אבל שיהיה של ר" אבא פותחת דווקא בענינים השישיים לגוף יותר כאשר לנפש, ושלא מדעת משיח לנו גם הוא על ושיקתם ההודית של שמים וארץ.

ב"אלול" מכניס החסיד ר" נטע צלילים של גילת נפש בתוך הרוח המיגורית של ימי אלול. ושיחותיו של ר" אבא מרחיבות אותה נעימה של ר" נטע ומשליטות אותה בכל ימות השנה ובכל ספירות החיים. שירת ר" אבא היא שירת האמין הגבוה של הנפש היהודית, המתמלאה עד גרומיה ממעיינות דתיים, ולא עוד אלא שהיהודים הללו שומעים לתכלית הרוחניות עוד כנערותם, אינם יוצאים מכלל נערות אף בזקנותם, ואנשי שיכה עוד טובאים עידי נים ומצבים לקונדסות ועלסה. רווחת היתה הקובלנא. על חיינו שמקפיצים וקנה על נערך ועל הילך מישראל, והנה החסידות יצרה נוסח חיים שהיה תריס בפני רוח הוקנה גם בעתה.

ואולם מפני ר" אבא, אשר שיר-מנומר רבא ללפנים מישראל, בוקעת גם הנעקה הגולה למראה הדור שבא לרשת את דורו. ר" אבא רואה בכל חושיו נפילה מבהילה. ונפילה זו שלאחר דורו של ר" אבא מתאמת לנו בכתבי אנכי עצמו, לכששוב מעולם חסידו זה אל אנשי הספר רים וולטרמאן, "מנייה", "עם הכותלי" — בנין גם אנו את קריאתו של ר" אבא: "שריפה!"

שירת חיינו הישנים הושרה ב"ר" אבא" ממלוא הלב והנפש בחינת, כל עצמותי האמרוה, — רדוקא משום כן צללה בחלל אירת של ספרותנו במיצוס ה. שני בחים, בחינת בית שמאי ובית הלל של דורותיננו, יש לנו בספרות: בית מגדלי ובית-פריץ, בית-מגדלי ראו בעיריר תינו תדלי אישים ונומושות אדם. בית פריץ צפנ וראו שם את הנשמה היהודית בתפארתה, הספרות העברית דנה דיגני כבית מגדלי, וצלילים משירת בית-פריץ כמעט נעשו בה, "שמותיים", — על כל פנים שמוטים המת ב-ה. בעל "ר" אבא" איש מבית-פריץ הוא אולם פריץ גופו תר גם אחרי יחיד דורות אחרי אישים בישראל שבמרומי הדרגות

מה היה בנינם ונקומם של הסלגולמאנים והולטרמאנים הללו במיינו. אבל סופרי ישראל שעו אליהם יותר משענו לאנשי המערכות בחיינו, שהיו בלי ספק עורפים ועדיפים מהללו. מסתבר, כי לא גודקו סופרים לאנשי הדמיונים הללו, יחומי הדורות, אלא מפני שמבחינה מן הבחינות בני גינם היו, ולכן מתלחל בספורים רבים, העוסקים בנפשות האגנות האלה, יסוד ליריאוטי-ביגורפי.

היפה שבספורי אנכי מסוג זה הוא הספור הענוג, "תורף", והפילתו של פריץ. גכרו של ספור זה: אלהי החיים, הראני את פניך האמתים, — היא גם הפילתו האלמת של אחיו בני סוג בכמה ספורים אחרים, שכולם תורים אל היות החיוב ושתרם, ותהית זו נעשתה להם מצוקה נפש ומחת שבנפשי, שמערת את עולמם. מ"נוקא" ואלך יש באנשי של אנכי תכונה זו, שאינם יכולים לקבל את מלוא החיים מאחר שנסתחד מהם אלהי החיים. בזה אולי נתגלה שרשו החברי של הסופר גם כשהוא אצל נפשות, אשר גנע עדיין הדיקדום של עת-הדמומים. "בין שמים וארץ" קרא אנכי לספוריו, תגיב הזה מרחף גם בתוך הספורים גופם. דרכו לראות את הדברים באעמדם לגבי השמים ממעל והארץ מתחת. ואכן מתמצה מספוריו כלל זה, כי האנשים שהשמים נחרפנו מעליהם נהימ יתומים גם עלי ארץ.

אבל אנכי לא נשאר בין אלה תחת שמים מרופרפים. הוא שב אל יהודים בעינים ובהיותם, ששמים ושמי שמים נטוים מעל ראשם ועל כן בנים המה לאלה, החיים גם עלי ארץ, תחת תוהיה ונגועיה של העיירה, פנה אל אנשיה ממש אשר יצרו את קצב חיהו ואשר צמחו מתוכו. במקום השבלים אשר בצדי השדה נשאו עינו אל הקמה עצמה, — ואכן הגדיל לעשות בקמה משעשה בשבלים הכודרות. דווקא במרחקים, מעבר לימים, כתב אנכי את "אלול", שבו פנה מעם השממות הערטלאות והאבודות והטה לב ואיון אל ענימתה של הנשמה הגדולה והשלימה, נשמת העם אשר שכנה במשכי נוחתו הישנים.

אלול הוא לא חלק ממחזור השנה בלבד. אלול הוא יותר מיוחד בנשמת העם. שתי תקופות ישנן בלוח היהודי שהן קודשות להתמרוקות ולהתחדשות: תקופת ניסן ותקופת אלול. האחת נתיחדה למרק ולחדש עלינו את הסובב אותנו. והאחת — למירוק פנינו, לחיטוי המחשבות והמעשים.

הגדולה של קודמו הגדולים שהוא חותר להיות כאחד מהם. סור הקוה מעיק עליו על ר" אלחנן. וקושר בו עצבות זו, שיש בה כבר מדמדומיהם של הגבורים אשר מעבר למחיצתו. הוא מתמשך לדר- גות גבוהות, אכל לפתחו רוכצת סכנה של גפילה. בנפשו של ר" אלחנן צץ בלא יודעים פטרסדק, שנחסר אצל פלוני ינוקא. ובו כבר טמון פקע ראשון של דור מעבר.

וכעין צנוץ מסוג אחר של מערכי נפש חדשים בלב תלומנו הישן מהבהב גם ב"אליהו שוחט", שנענז בו אינה חוש, צנוץ ונכלם עדיין, אל היפה ומין צטאון אליה, והכיעוד אופפו מסביב. נפש זו יפה מסכיבתה אכל רפה מלפרוץ בה פוצה קלה לרווחתה הזיא נאכלת בה. הספור היה מוסף משקל, אילו העמינו המספר לצד גבורו המפורר לחרוג כלשהו ממצירו, כלומר, אילו הלחלה בספור היבה אליה, אבל כשמ שאין פה בקלסתר פניה של העיירה כולה נקודה של חן, לא חלק המספר חן גם לאיש ספורו, — לא עטאו לנקודת החן שבעיירתו. מה רחוק עוד בעל "ר" אבא" ממחזור, מה קרוב עוד הסופר מבית-פריץ לגבולו של מגדלי! הנימה העממית העתיקה להנעים קולה אצל אנכי גמה עדיין, —

בשורה אחרת של ספורים מביאנו ז. י. אנכי אל נפשות שכבר טענו ועברו את תחום העיירה והחורו, לכאורה, את החרי צובות שהעיקו על קרומיה, אבל ליד תקופה לא באו, כי בחייהם היתה עקירה שאחריה לא באה הנחה. צעדי ישראל הללו פרשו מצפורם ולא נעשו אורחים גמורים בעולם אחר; הם נעקרו מאדמת מטעם, היא העירה היהודית, ולא נעשו אורחים גמורים בעולם אחר. אמונת אבוה ובסחון אבות נטהלקו מאתם, וההלך שנתרוקן לא נחמלא להם ונשאר פתוי ועומה. הלא המת הנבורים התלושים, אורי זו האחיזה ביתדות החיים, שמרקומן מסויים קנו שביתה בספרותנו בשתי הלשונות, אנשי בין הזמנים הם אלה, — מושג שאינו גרוף לאנשי מעבר. אנשי המעבר למינהם יסן. וחרש נושקים או נאכקים בתוך נפשם ודרכם פוסע הומן את פסיעותיו מתקופה אל תקופה. לא כן אנשי בין-הזמנים שאינם תחנה במהלך הדורות, מאחר שצנוריהם הם מושך וחוש כאחר. תהיה האנשית כמות כסכע אינה אוהבת את החלל הריק ונפש שאין לה מילוי — נפש חללה היא, זה החלל, הנושל מאילן הזמנים נושל מאילן החיים.

תוקרי צברנו הקרוב לא לימדנו לרצת. המיילן הזמנים נושל מאילן החיים, תוקרי צברנו הקרוב לא לימדנו לרצת.

מי שמכיר את הסופר אנכי רק לפי הנר דעות שביצירותיו, יהא נפתע במצאו באסר פת כתביו? לא תור מילואים בלבד לדמות ריוקנו המשווערת, אולם גם כעין קיים סותרים לה. ולא נפקל תחצב בשביל ז. י. אנכי הנוסחה הקצרה, המקפלת לנו תמצית טיבו של סופר. פלגים פלגים וזרטים בכתביו, אלה נושאים דכי דביקות רבת, דכי אני מאמין גדול, ואלה נושאים דכי נהיות והחיות. יש בכתביו גם ושיקת ערבות שבכלות-נפש לעולמנו הישן, גם נשיקת שחרית עריבה להייה עברית מתח דעת, גם כלוננו נפש של דמדומי בנינים עם בני דורו התהלך אנכי על הגבולין בהמיר זמנים, וראשיתו היחה נטויה לא אל האידילי והרומנטי, כי דווקא אל הפרץ והיורב אשר ברוחנו. העין דאחה סביבה פרוצת בחזנות, נפשות כשלוה, ענפים כמרושים, אך משהעמיקה העין ראחה שר- שים עתיקים חבויים במעבה ארץ, אשר לא ימוש משלות שלותה, חזנות ורענונת אל שמי אלהים.

בגבור מגזעו של נחמן איש "לאן" של פייארברג, פתח אנכי, — באחד סודר מתלומנו הישן, בעל נשמה גדולה, שהיה עתיד להיות אחד המאורות ונהיה כוכב גופל בשרשו נפשם ובגורל חייהם יש קרבה מרובה בין "הינוקא" בן הרבי ובין נחמן בן הרב. ואך טלטלה הנפש המסוערה בין עולם ישראל סבא לעולם שמתוצרה לה זו שעשתה את "לאן" בעתו לסופר המרכזי בספרותנו, אשר סבבה בימים ההם על זה הציר, — אינה גם מנתו של הינוקא. מן המרומם בספורו של אנכי, שהוא מרובה על המפורש, אנו למדיה, כי הינוקא שלו הוא לא אחד מאלה שראה עולם מןשן זפגום אצלנו ועולם יפה ומתוקן אצל האחרים. יסודו הוא טיטשאי יתר משווא ברוי-ביסקא. העולם היפה איננו במצא עם שם, מעבר לנהר", איננו קיים עוד בכלל, אותו צריך ליצור, וכיוון שאין עולם מזה ועולם מזה אין כף הקלע של שאלת, "לאן" בעל ברי הוא הינוקא (כמה שהוא משמיץ דבריו) ולא בעל שטא" יש בירו לוחות חדשים תחת לוחות אבותיו אשר שבר. ואף-על-פי-כן תחת להיות מורה דרך לזור חדש ירסה לו לעצמו הדרך, הוא גופו מסביר את כללון חיינו כן: "נוכחתי, בנחסי, כי נוצרתי רק בשביל העולם החוש, גולדתי להיות נוטל בנודעוניהו, אך לא לברוא אותו. וידי קבר זה מסלק את הטיטאניית שגרמות בדמותו של הינוקא. גבור זה כשאר הגבורים שבאו בספרותנו אחרי תקופת ההשכלה, אינו איפוא אלא קרבן חולשתו ולא קרבן גבורתו. באבותיו שלו מרה, אבל אינו עוצר כוח להיות מאבותיו של העולם אשר בחומו, ולא עוד אלא מאחר שחג מסודר החיים של אבותיו הוא חורף מצורר החיים בכלל בלי אשר כרע נפל במלחמתו עמהם, כי מלחמת בנים ואבות משמעה ופירושה שהבנים מתעצמים להיות אבות לתקופת חדשה. אבל יש נפשות שנולדו בניס לאבות אשר טרם נולדו, ולהללו "אין מקום על פני האדמה". מאלה הוא גם הינוקא של אנכי.

סופרים רבים בימים ההם ראו את הכוחות החוססים שבתוכנו באבדנם ולא בהפראתם. חוש של טראגיות מתח על כל הגבורים בספרותנו שחף חוש רמו להם מרחוק ולרוב גם אות הבליון חתום במצחם. ואולם מקץ עשרות שנים רשאים אנו להעיד, כי לא שוא חלמו חלומים ולתמו לחתמים. אין התבוב שלא הנפך לאשי תמיד, אין דע שנפל בלאט ולא עשה גידולים. ואפילו הפסוקים האמורסיים שמשמיע הינוקא בשעתו האחרונה כעין צוואת חיי, לאמר: "הם בראו שמים יפים וקדושה" — יבראו נא גם ארץ יפה וקדושה" עם ישראל ברא את אלהים ועתה עליו לברוא גם את האדם, — לא נשארו יתומים, כי אכן קמו לנו בניס הנהיים אבות לדורות חושים, ומגמת חייהם לברוא ארץ יפה וקדושה. — הדמות המורצת, שבה פתח אנכי את דפו בספרות, ושארה בודה בערבותי, אולם קיים יוצאים ממנה גם אל כמה מספוריו הבאים. הנה רב בישראל ובעל מדרגה — "ר" אלחנן" — שהתגנבה אל לבו תהיה סתומה לזרכו של הקב"ה בעולמו ולעולם גופו. יעלה ממנו בסתתם

* "בין שמים וארץ" ספורים, הוצאת "עמ"ק, תש"ז.